

URBO-ARHITEKTONSKA TRANSFORMACIJA U USLOVIMA PANDEMIJE COVID-19

Doc. dr. Elvedin Bečić , e-mail: redesign@bih.net.ba

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Pregledni članak

Sažetak: Već više od godinu dana živimo „novo normalno“ - socio-marketinšku frazu koja određuje stanje u kojem se nalazi (naj)veći dio planete. Brojna istraživanja (pri čemu je fokus interesa javnosti na medicinskim istraživanjima koja trebaju dati efikasan odgovor na Covid-19) prate pandemijski uticaj na svijet koji poznajemo - od individue do kolektiviteta na lokalnom, državnom, kontinentalnom, alijansnom, globalnom nivou. Od početka milenija se, poput mantre, u stručnoj urbo-arhitektonskoj literaturi ponavlja fraza „kako više od polovine ukupne svjetske populacije živi u gradovima“, a do 2050. godine procenat urbanog stanovništva bi mogao dosegnuti 90% ukupne populacije planete. Prema zvaničnim podacima Ujedinjenih nacija više od 90% registrovanih slučajeva zaraze virusom SARS-CoV-2 je zabilježeno u urbanim sredinama! Doktrine „novih urbo-arhitektonskih transformacija“, uzrokovane novim (post)pandemijskim zahtjevima, trebaju polučiti globalne smjernice za nove strategije gazdovanja prostorom.

Ključne riječi: urbana transformacija, pandemija Covid-19, nove urbo-arhitektonske strategije

URBO-ARCHITECTURAL TRANSFORMATION IN THE CONDITIONS OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: For more than a year, we have been living the "new normal" - a socio-marketing phrase that determines the state in which the majority part of the planet is. Numerous studies (with the public interest focusing on medical research that should provide an effective response to Covid-19) follow the pandemic impact on the world we know - from the individual to the collective at the local, state, continental, alliance, global level. Based on the research and according to official United Nations data, more than 90% of registered cases of SARS-CoV-2 virus infection have been recorded in urban areas. Since the beginning of the millennium, like the mantra, the phrase "more than half of the total world population lives in cities" has been repeated in the professional urban-architectural literature. It is expected that by 2050 the percentage of urban population could reach 90% of the total population. The doctrines of "new urban-architectural transformations", caused by new (post)pandemic requirements, should provide global guidelines for new spatial management strategies.

Key words: urban transformation, pandemic Covid-19, new urban-architectural strategies

Arhitektura i urbanizam su oblik znanja, a ne obrnuto – znanje oblika

Bernard Tschumi⁸¹

Gotovo preko noći *novo normalno* (terminološki i suštinski – „novo“ u pandemiji ovih razmjera i masovnosti je nesporno novo, globalno, iskustvo / izazov, ali svakako nije i ne smije biti

⁸¹ https://up-underground.com/wp-content/uploads/2006/10/0910_bernard_tschumi-arhitektura_i_transgresija.pdf

pristupljeno 25.04.2021.

„normalno“) je označilo čitav niz (samo)nametnutih protokolâ kroz uvođenje izvanrednih mjera / stanja – od nošenja maski (sve viših faktorâ zaštite), preko izbjegavanja susreta u javnosti te fizičkih kontakata, do potpunih zabrana kretanja, radikalno transformirajući naše živote u socijalnom, komunikacijskom, poslovnom, čak i svjetonazorskom smislu. Naš svijet je, i bez pandemije, doveden u stanje nestabilnosti ekonomskom neuravnoteženoću, klimatskim promjenama, trkom u naoružanju, migracijama stanovništva – pandemija je, dodatno, ukazala na svu ranjivost naše realnosti.

Negativni pandemijski efekti, krajnje disproporcionalno, pogađaju najsiromašnije države, ali i siromašnije zajednice unutar onih država koje uspostavljaju koliko-toliko uspješne programe reakcije na pandemijske izazove, povećavajući socio-ekonomske pukotine između fragmentiranih zajednica.

Klasični doživljaj države, takođe, prolazi kroz proces transformacije - globalna populacija postaje suzdržana prema državnim vladama i institucijama, unutardržavna regionalnost, sve češće, postaje prostorni okvir u kojem se implementiraju pojedine pandemijske mjere - od slobode kretanja i zdravstveno-sigurnosnih protokolâ, do načina rada i obrazovanja odnosno evaluacije obrazovne infrastrukture.

Urbo-arhitektonska, stručna, javnost nije ostala imuna na reakciju prema „novonastaloj realnosti“ propitujući mogućnosti urbo-arhitektonsko-teorijskih, ali i praktično-izvedbenih odgovora na zahtjeve za drugačijim konzumiranjem prostora na svim nivoima - od stana do urbanih razmjera. Praktično, od početka milenija se, poput mantre, u stručnoj urbo-arhitektonskoj literaturi ponavlja fraza „kako više od polovine ukupne svjetske populacije živi u gradovima“, dok se znatno bojažljivije objavljuju prognoze kako bi do 2050. godine procenat urbanog stanovništva mogao dosegnuti i 90% ukupne populacije na planeti⁸².

Fizički prostor u konfrontaciji sa digitalnim

Naši “predpandemijski životi” su, već decenijama, nezamislivi bez korištenja digitalnih tehnologija u svim životnim aspektima - od rada do zabave, ali nisu podrazumijevali ovako široko primijenjenu binarnu isključivost između “digitalnog” i “živog”- fizičkog kontakta. Iz perspektive pandemijskih iskustava života i rada – fizički kontakt poprima karakteristike “analognog”, arhaičnog, uzmičući pred digitalnim, virtuelnim, kontaktom koji negira prostornu distancu sagovornika - omogućavajući brzinu uspostavljanja kontakta (koja isključuje vrijeme potrebno za dolazak na neku lokaciju da bi se kontakt ostvario), podrazumijevajući zahtijevanu bezbjednost u kojem je fizička distanca zamijenjena još sigurnijom - digitalnom. Na taj način dolazi do značajno izraženog dualiteta unutar našeg postojanja – živimo u materijalnom svijetu, u kutijama od betona, opeke, crijeva i stakla dok, sve više, posluujemo, učimo, družimo se i zabavljamo u digitalnom svijetu.

⁸² “Prema Doxiadis, rast globalne populacije bi se trebao stabilizirati do 2120. godine, do kada se očekuje rast populacije na 20 mld stanovnika. Pri tome, minimalno 18 mld. će živjeti u urbanoj sredini (...) očekuje se da se današnji prostor svakog grada uveća za nešto više od šest puta, posmatrano linearno. Dakle, posljedično, grad mora rasti, ali njegova urbana forma ili prostori nove centralizacije mogu biti planirani, tako da se izbjegn timerne dinamike, kakve moderni grad prolazi od vremena automobilske revolucije.”, Čengić, 2007:18.

Takođe, na taj način se, u potpunosti, relativizira uobičajeni pojam “mjesta” i “umještenosti” u svijetu koji smo poznavali – pretvarajući našu realnost poslovanja, edukacije, u globalno “nemjesto”⁸³.

Pojam “mjesta” ne predstavlja puke kooordinate fizičke tačke na kojoj se nalazimo - “mjesto” je neodvojivo od uspostavljanja relacija i odnosa koje čovjek ostvaruje sa fizičkom lokacijom na kojoj obitava, doživljava (potaknuti svim čulima) su neodvojivi i ključni dio našeg fizičkog *umještanja*. *Mjesto postaje kulturno-značenjski prostor* (Čapo i Gulin-Zrnić, 2009:35.) koji je definiran svojim sadržajem (u individualnoj i kolektivnoj razmjeri). Jednostavno - *nema mjesta bez sjećanja*, bez sedimentiranja iskustava (ličnih i kolektivnih) nastalih u nekom fizičkom okruženju.

Upravo u tom kontekstu je i pojam *mjesto* upitno kompatibilan sa digitalnom umještenošću u *cyber prostoru* dovodeći, tako, naše prisustvo na “mreži svih mreža” u sferu postojanja u nekoj vrsti globalnog *nemjesta* – u prostoru radikalno drugačije hijerarhijski strukturiranih elemenata⁸⁴. Pojam *mjesto* i *umještenosti* je, takođe, neodvojiv od prostornog konteksta u kojem egzistira. Ukoliko *nemjesto* označava negaciju svega što je određeno kroz *mjesto*, onda se nameće potreba i za novom kovanicom – *nekontekstom*, kao reakcijom na odsustvo prostornog konteksta. Terminom *nekontekst* bi se moglo pokušati definirati (praktično-teorijsko, u materijalnom svijetu neostvarivo) umještanje urbo-arhitektonskih artefakata u okruženje u kojima je razmjena uticaja / informacija između artefakta i njegovog okruženja svedena na minimum. Jasno je kako su interakcije artefakta sa njegovim okruženjem slojevite i ne iscrpljuju se isključivo prostornim odnosima, tako da je analiziranje urbo-arhitektonske kontekstualnosti i odsustva njene uspješne sinhronizacije (i svojevrsnog “čitanja” / vrijednovanja zatečenih parametara) sa okruženjem šire određenje *nekontekstualnosti*.

Na tragu elaboriranih razmišljanja nameću se i neka pitanja koja određuju odnose fizičkog i *cyber* (ne)mjesta:

- Koji elementi određuju *cyber* (ne)mjesto?
- Koliko su fizičko *mjesto*⁸⁵ i *cyber* (ne)mjesto konfrontirani?
- Koliko *cyber* (ne)mjesto ugrožava naša *fizička mjesta*?
- Mogu li fizičko *mjesto* i digitalno (ne)mjesto (nastaviti) egzistirati u kohabitaciji?
- Postoji li hirerahija u relaciji fizičko *mjesto* – digitalno (ne)mjesto?
- Postoje li granice razvoja digitalnog (ne)mjesta?
- Te, konačno: Može li se definirati *cyber “mjesto”* ili je to oksimoron?⁸⁶

⁸³ Termin “nemjesto” je kreirao francuski antropolog Mark Ože (*Marc Augé*), za njega su *antropološka mjesta* *kontinualno identitetska, relaciona i historijska* (M. Ože 2005.).

⁸⁴ “U posljednjih nekoliko decenija, način uređenja prostora i urbane sredine u zapadnoj teoriji pretrpio je burne promjene, uporedo sa načinom kako ga posmatramo i željom da ga unaprijedimo. Važnost mjesta - *genius loci* - postaje manje bitan, dok značaj protoka ljudi, ideja, kapitala i mas medija raste” Elin, 2002:25.

⁸⁵ Donedavno se pod terminom “mjesto” podrazumijevao isključivo naš fizički, trodimenzionalni, prostor - u ovom poglavlju se uspostavlja i naglašava distinkcija između fizičkog i virtuelnog prostora. U kasnijim poglavljima se, zbog lakoće čitanja, ne naglašava pojam “fizičkog” pri pominjanju “mjesta”.

⁸⁶ Iako se nije bavio determiniranjem pojma „mjesto“ u urbo-prostornom smislu, uputno je pomenuti poznatu trilogiju *Informacijsko doba – ekonomija, društvo i kultura* (trilogija se sastoji od *Uspom umreženog društva* (2000.), *Moć identiteta* ((2002.) i *Kraj tisućljeća* (2003.)) Manuel Kastelsa (*Manuel Castells*) koji istražuje nastajuće društvene strukture, a koje se ogledaju u odnosu čovjeka (odnosno društva u cjelini) prema vremenu, prostoru i ekonomiji u kontekstu informatičkog doba (i globalizacije) organiziranog oko digitalnih mreža.

Za nuđenje validnih odgovorâ trebaće još znanjâ, jer koliko god da smo srasli sa digitanim iskustvima, naša civilizacijska, sedimentirana, iskustva u fizičkom prostoru se vremenski mjere milenijima.

Transformacija postojeće fizičke strukture

Brojna su i višeslojna iskustva gradova koji proaktivno pokušavaju reagirati na pandemijske izazove. Jedan od velikih problema urbanih aglomeracija je, svakako, nedostatak stambenog prostora.

Taj danak globalne hiperurbanizacije⁸⁷ odavno plaćamo kroz sve nepodnošljivije gustine naseljenosti, socijalnu segregaciju, urbano zagađenje zraka, tla, vode, zagađenje zvukom i svjetlom u urbanim sredinama, da bi u pandemijskim uvjetima loša urbana situacija postala još nezahvalnija – prema zvaničnim podacima Ujedinjenih nacija (koje je iznio *António Guterres*, Generalni sekretar UN), više od 90% registrovanih slučajeva zaraze virusom SARS-CoV-2 je zabilježeno u urbanim sredinama^{88!!!}

Urbani, stambeni, prostori, sve češće, postaju proizvod bolnih kompromisâ vezanih za kvalitet lokacije, njenu infrastrukturnu opremljenost, ali i organizaciju samog prostora na nivou stambene jedinice.

Današnji, pandemijski uslovi života su jako transformirali, u svojoj primarnoj (i suštinskoj i lingvističkoj) domeni osnovnu funkciju stanovanja i dodijelili mu, gotovo bezpogovorno, i poslovanje – funkciju rada (ili učenja) na daljinu. Sa stanovišta korisnikâ stambene jedinice se ovakvim konceptom otvara čitav niz organizacionih, tehničkih, socijalnih, komunikacijskih problema (koji su nam, manje-više, poznati iz ličnih iskustava), dok se zanemaruje segment “gradskosti”. Naime, pukim multipliciranjem takvih tendencijâ na nivou jedinice / porodice / stambenog prostora dolazi do značajnih promjena u urbanoj razmjeri – kancelarijski prostori ostaju nedovoljno (ili nikako) popunjeni, oslobađajući, na taj način, velike površine koje su bile primarno namijenjene poslovanju. Prema recentnim novinarskim izvorima (regionalna medijska kuća N1 je objavila istraživanje u kojem se pozvala na Švedsku državnu upravu za stanovanje)⁸⁹ Švedska planira iznimno brz i efiksan odgovor tržišnog mehanizma stambenih prostorâ na ovakvu situaciju - višedecenijski problem deficita preko 140.000 stambenih jedinica se planira prevazići transformiranjem poslovnih prostora u stambene. Prema istom izvoru, pozivajući se na Studiju Evropskog instituta za bihevioralnu analizu i Univerziteta u *Göteborg-u* i *Lund-u*, očekuje se da svaki peti (od ukupno pet miliona) švedskih radnika ostane raditi od kuće i po smiravanju pandemije, tako da je prenamjena uredskih, ali maloprodajnih prostora smještenih na katovima, sve izvjesnija.

⁸⁷ U cilju očuvanja i afirmacije, općeg, javnog dobra kao uvjeta očuvanja održivih, kvalitetnih uvjetâ života u urbanim sredinama, kreiran je specifični dokument EU - Lajpciška povelja (tokom Njemačkog predsjedavanja Vijećem ministara 2007.), odnosno njena svojevrsna ekstenzija – NLC (*New Leipzig Charter*) iz 2019.. Nova povelja iz Lajpciga ohrabruje grad i državu na međusobnu saradnju kroz nekoliko strateških opredjeljenja: afirmaciju zajedničkog / općeg dobra (kroz strategije uravnoteženja ekonomskog razvoja ublažavanje razlikâ), održivosti gradova (iskazane kroz tri postulata – “Pravedni grad”, “Produktivni grad”, “Zeleni grad”) sa osvrtom na digitalizaciju i njene uticaje na urbani život.

⁸⁸ <https://www.un.org/en/coronavirus/covid-19-urban-world>, pristupljeno 08.04.2021

⁸⁹ <https://hr.n1info.com/biznis/a589599-svedska-planira-prenamjenu-viska-poslovnog-prostora-u-stambeni/>, pristupljeno 17.04.2021.

Masovne, pretvorbe imaju značajne reperkusije na urbani život – transformacija namjene fizički definiranog prostora nipošto ne završava na nivou multiplicirane prenamjene svake od poslovnih/stambenih jedinica. Ovakve transformacije iziskuju značajne komunalno-infrastrukturne promjene, dok se, ipak, najveće promjene ogledaju u urbo-socijalnoj slici takvih dijelova grada. Očekuje se da (bivša?) jednodimenzionalnost poslovnih areala postane prošlost, obogaćujući ih permanentnim, stambenim, korisnicima unoseći život (u punom smislu te riječi) u njih. Očekivana socijalna, starosna i ekonomska heterogenost budućih stanovnika bivših poslovnih, monotonih, zona treba donijeti dodatni kvalitet u socio-urbanoj slici grada.

Transformacija prostora unutar stambene jedinice

Arhitektonsku transformaciju stambenih prostorâ je moguće promatrati kroz dualitet projektovano / izvedeno – transformacija naših ukorijenjenih navikâ korištenja stambenog prostora će se ogledati u izmjenama programsko-projektnih zadataka koji se stavljaju pred projektante budućih arhitektonskih realizacija, ali i pred arhitekta i dizajnere enterijerâ koji trebaju transformirati postojeći stambeni fond. Tendencija kreiranja otvorenih prostora u stanu, bi se mogla, prema jednom dijelu stručne javnosti, izmijeniti u korist odvajanja prostorija koje mogu omogućiti određeni nivo intime unutar stana.

Bruno Juričić, hrvatski arhitekta, na ovu temu iznosi interesantno razmišljanje : “Mnoge najdublje revizije arhitekture svakodnevnog života ne događaju se na javnim trgovima, nego upravo u načinu na koji zauzimamo interijere. (...) Uostalom, kuća, stan, soba, nisu samo arhitektonska, već i politička ideja stanovanja, koja se formirala kroz pritisak društvenih procesa. Savremena privatna soba ima svoje korijene u samostanskoj ćeliji, u kojoj imamo mogućnost da se povučemo iz javnog, ali i iz kućnog života, omogućuje nam privatnost. Ne smijemo zaboraviti da je živjeti zajedno moguće samo ako uvijek postoji mogućnost da budemo sami. Taj se trend povezivanja soba može sagledati kao jedna društvena psihopatologija hiperpovezanosti, koja se manifestira kroz prostornu organizaciju pod utjecajem socijalnih medija. Kao takva nije dio nekog arhitektonskog trenda, nego je više proizvod pritiska društvenih procesa.(...) Nedavno sam, primjerice, čitao studiju jednog proizvođača kreveta, koja je otkrila da 80 posto mladih profesionalaca iz New Yorka redovito radi iz kreveta. Čak su i objave na Instagramu prije spavanja za neke oblik rada koji donosi novac, što dodatno ukazuje na činjenicu da se već poništava razlika između životnog prostora i mjesta rada, koja je, zapravo, formirana relativno nedavno.”

Upravo „rad od kuće“ predstavlja osnovni generator nove zahtjevnosti koja se stavlja pred transformacijske izazove postojećeg stambenog fonda. U ovisnosti o vrsti /zahtjevnosti rada, ali i strukture porodice koja koristi stambeni prostor biće, nerijetko, potrebno obezbijediti radne prostore za veći broj radnika od jednog. Neke od ideja se kreću u smjeru multifunkcionalnosti mobilijarâ, do pokretnih zidnih stijena koje omogućavaju transformaciju kompletnih prostorâ - otvarajući nova tržišta za dizajn.

Transformacija načinâ korištenja javnog prostora

Sloboda kretanja predstavlja jedno od temeljnih ljudskih pravâ, jedno od onih koja su nam (bila???) neodvojiva od svakodnevnice. Pandemijski uslovi života, preventivne mjere kojima

krizni štabovi pokušavaju reducirati broj socijalnih kontakata su redefinirali pitanje dostupnosti javnog, urbanog prostora.

Pod javnim prostorom podrazumijevamo prostor koji je dostupan svima - pješacima i biciklistima, bez naplate i vremenskog ograničenja korištenja⁹⁰. Upravo su "javnost" i "dostupnost", donedavno podrazumijevajuće kategorije javnog urbanog prostora, duboko utkane u suštinu njegovog određenja, pandemijom COVID-19 postale upitne.

Protivpandemijskim, sigurnosnim, protokolima se (krajnje opravdano, ili bar tako potvrđuju zvanični podaci kriznih štabova koji ih i propisuju) ograničava kretanje stanovništva u kraćim periodima. Tako imamo iskustva povremenih zabranâ kretanja za određene starosne grupe (potpuna zabrana kretanja za starosne grupe ispod 18 i preko 65 godina), za kompletnu populaciju u periodu policijskog sata, sve do potpune zabrane kretanja za sve kategorije stanovništva tokom vikendâ ili drugih perioda *totalnog lockdown-a*.

Redukcija "pravâ na javni prostor" – ograničavanje prava na korištenje javnog prostora je u koliziji sa njegovom osnovnom, gore pomenutom, definicijom.

Koliko je prostor i dalje javan, ako mu nije obezbijeđena 24-satna dostupnost "bez ograničenja"?

U periodima nereduciranih pravâ na kretanje javni prostori doživljavaju dodatnu selekciju svojih korisnikâ – ograničava se broj osobâ na nekom lokalitetu, često krajnje nespretno i formalno tumačeći maksimalno dozvoljeni broj osoba (u skladu sa, u tom trenutku važećim, lokalnim, protivpandemijskim mjerama), neovisno o površini na kojoj se nalaze.⁹¹

Fragmentiranost prava na javni prostor se dodatno usložnjava kroz tendenciju stvaranja tzv. „sigurnih balona“⁹² – administrativnih areala koji predstavljaju zone niske ugroženosti. Ovakve zone se diskonektuju od svog neposrednog fizičkog okruženja i korisnikâ koji im prirodno gravitiraju, u namjeri da ostvare komunikaciju sa drugim sigurnosno prihvatljivim oblastima. Pomenuti pravno-komunikacijski protokoli konekcijâ između „sigurnih balona“ predstavljaju konekcije međusobno "poželjnih" načinâ povezivanja prostorâ u cilju što bezbjednijeg komuniciranja. Zaživili su unutar EU (tri baltičke države – Latvija, Litva i Estonija su kreirale „balon“ otvarajući međusobne granice i na taj način politički, ali i prostorno fragmentirajući teritoriju EU).

Ideja o kretanju unutar i između *putno-turističkih balona*, a u cilju populariziranja pojedinih turističkih destinacijâ, barem kao ideja, uzima maha – stvaraju se konekcije između regijâ koje, često, nemaju fizičku vezu i koje, na taj način, postaju bolje povezane sa *covid-free* zonama, nego sa svojim neposrednim, fizičkim, okruženjem. Na taj način dolazi do neprirodne prostorne fragmentacije koja svoje postojanje duguje bezbjedonosno-ekonomskim razlozima.

⁹⁰ Otvoreni javni prostor (definiran Evropskim zajedničkim indikatorima lokalnog opravdanog razvoja – ECI) je prostor dostupan svima, bez naplate, za isključivu upotrebu pješaka ili biciklista, a dostupnost određuje udaljenost od korisnika i veličina.

⁹¹ <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/sarajevo/efendic-bjesan-na-inspekciju-zatvorili-centar-safet-zajko-zbog-boravka-vise-od-20-osoba-iako-se-prostire-na-11-hektara-651048>, pristupljeno 29.04.2021.

⁹² "Sigurni baloni" se pojavljuju i u znatno "sitnijoj razmjeri" – ovakav način stvaranja sigurni(ji)h mikro prostora / društvenih okruženja se, u ovisnosti o apliciranim doktrinama, primjenjuje i u periodima praznikâ kada su (prema preporukama kriznih štabova, unutar protivpandemijskih mjerâ) dozvoljeni kontakti unutar obitelji, a sve u cilju smanjenja broja nesigurnih kontakata unutar populacije.

Efekti pandemije na onečišćenje zraka u gradovima

U okolnostima u kojima je (prema podacima *Coronavirus resource center Johns Hopkins University*) preminulo preko tri miliona osoba na svijetu od posljedica zaraženosti virusom Covid-19, uz ukupan broj zaraženih koji je premašio broj 150 miliona⁹³, iznimno je nezahvalno dovoditi termin “pozitivno” u kontekst pandemije. Pridodamo li tome enormne negativne ekonomske efekte koje je virus proziveo, takođe na globalnom nivou, gotovo zaustavivši čitave industrijske grane (turizam i ugostiteljstvo, avio saobraćaj...), i sâm pokušaj pronalaženja pozitivnih efekata pandemije postaje, dodatno, moralno upitan. Ipak, radikalnom promjenom načina života, smanjenjem fizičke komunikacije i prvenstveno smanjenjem broja automobilskih interakcijâ u gradovima došlo je do smanjenja onečišćenja zraka.

EEA (Evropska agencija za okoliš), vrši stalni monitoring kvaliteta zraka u Evropi. Prema izvještajima EEA u posljednjih deset godina je došlo do poboljšanja kvalitete zraka u Evropi, što je smanjilo i preranu smrtnost. Ipak, isti izvor navodi i kako najnoviji službeni podaci i procjene EEA pokazuju kako je “izloženost sitnim lebdećim česticama uzrokovala je oko 417 000 slučajeva prerane smrti u 41 europskoj zemlji tokom 2018. Oko 379 000 tih smrtnih slučajeva dogodilo se u EU-28, dok je 54 000 i 19 000 slučajeva prerane smrti uzrokovano azotnim dioksidom (NO₂) odnosno prizemnim ozonom (O₃). (Ova se tri brojčana podatka procjenjuju zasebno i ne bi ih trebalo sabirati da se izbjegne dvostruko obračunavanje).”⁹⁴

Isti izvor, takođe, navodi i kako se potvrđuju procjene o smanjenoj koncentraciji određenih onečišćujućih tvari u zraku i do 60% u pandemijskoj 2020.

Na tragu ove informacije su i podaci koji govore o porastu “broja dana kvalitetnog zraka” u (zbog protivpandemijskih mjera prevencije zatvorenoj) kineskoj provinciji Hubei te je, kako prenosi CNN, a prema kineskom Ministarstvu ekologije i zaštite okoliša taj broj dana “porastao u februaru za 21,5 posto u odnosu na isti period prošle godine”⁹⁵.

Nove strategije

Pandemija COVID-19 i *novonastale okolnosti* (kako glasi, takođe, odomaćena fraza), nameće potrebu za novim tumačenjem / tretiranjem fizičkog prostora – nužno se kreiraju nove paradigme prostornih strategijâ od stambenog prostora do makrourbanog nivoa. Pomenuto obraćanje Generalnog sekretara UN-a ohrabruje opću i stručnu javnost da transformira vlastiti odnos prema gradu: „Sada je vrijeme da ponovno razmislimo (preispitamo) i preoblikujemo urbani svijet. Sada je vrijeme da se prilagodimo stvarnosti ove i budućih pandemija. I sada je naša šansa da se oporavimo bolje, izgradnjom otpornijih, uključivih i održivih gradova”⁹⁶. Takva aktivnost treba biti promišljena, efikasna, ali obuhvatati sve faze – od urbanog, interdisciplinarnog, planiranja, projektovanja, praćenja implementacije takve projektno-planske dokumentacije, do povratnih informacijâ o načinu i kvalitetu „urbanog odgovora“ – korisničke, povratne, informacije koja treba biti korektiv narednih projektno-planskih aktivnosti.

⁹³ <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>, pristupljeno 05.05.2021.

⁹⁴ <https://www.eea.europa.eu/is/highlights/vidno-poboljsanje-kvalitete-zraka-u>

⁹⁵ <https://www.slobodnaevropa.org/a/pandemija-klima-zrak> zaga%C4%91enje/30495370.html, pristupljeno 26.04.2021.

⁹⁶ <https://www.un.org/en/coronavirus/covid-19-urban-world>, pristupljeno 08.04.2021

Odgovorne, dinamične, lokalne zajednice su pokazale visok stepen prilagodljivosti i ažurnosti u svojim reagiranjima na pandemijske izazove – jedna takva aktivnost je, svakako, i inicijativa Pariza da dio svojih, poznatih, avenija transformira u komunikacije na kojima će primat imati pješaci.

Možda je najbolje ovo razmišljanje o pandemijskim reperkusijama na prostor završiti, gotovo proročanskom, mišlju Rem Koolhaasa, još iz 1999., danas aktuelnijom no ikada:

“Moramo smisliti 1001 drugačiji koncept grada, moramo preuzeti rizike više nego ikada ranije”⁹⁷

Literatura

- [1] Castells M. (2000.), *Uspon umreženog društva*, Zagreb, Golden marketing
- [2] Castells M. (2002), *Moć identiteta*, Zagreb, Golden marketing
- [3] Castells M. (2003), *Kraj tisućljeća*, Zagreb, Golden marketing
- [4] Čapo J. Gulin-Zrnić V. (urednice) (2011), *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*, Zagreb, Biblioteka nova etnografija
- [5] Čengić N. (2007.), *Otvoreni javni prostor i urbana forma*, Sarajevo, Arhitektonski fakultet u Sarajevu, Doktorska disertacija, rukopis
- [6] Elin, N. (2002.), *Postmoderni urbanizam*, Beograd, ORION ART
- [7] OŽE M. (2005), *Nemesta – uvod u antropologiju nadmodernosti*, Beograd, KRUG
- [8] SASSEN S. (2003.), *Protugeografije globalizacije*, Zagreb, Multimedijalni institut
- [9] TSCHUMI B.(2004.), *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb, AGM

Internet izvori

- [1] <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>, pristupljeno 05.05.2021.
- [2] <https://www.eea.europa.eu/is/highlights/vidno-poboljsanje-kvalitete-zraka-u>, pristupljeno 22.04.2021.
- [3] <http://future-expansion.com/Essays/MiamiRematch>, pristupljeno 18.04.2021
- [4] <https://hr.n1info.com/biznis/a589599-svedska-planira-prenamjenu-viska-poslovnog-prostora-u-stambeni/>, pristupljeno 17.04.2021.
- [5] <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/sarajevo/efendic-bjesan-na-inspekciju-zatvorili-centar-safet-zajko-zbog-boravka-vise-od-20-osoba-iako-se-prostire-na-11-hektara-651048>, pristupljeno 29.04.2021.
- [6] <https://www.slobodnaevropa.org/a/pandemija-klima-zrak-zaga%C4%91enje/30495370.html>, pristupljeno 26.04.2021.
- [7] <https://www.un.org/en/coronavirus/covid-19-urban-world>, pristupljeno 08.04.2021
- [8] https://up-underground.com/wp-content/uploads/2006/10/0910_bernard_tschumi-arhitektura_i_transgresija.pdf, pristupljeno 25.04.2021
- [9] <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/forum/pogled-u-buducnost-kako-cemo-doista-zivjeti-nakon-pandemije-hoce-li-se-ljudi-masovno-seliti-izvan-gradova-a-neboderi-postati-stvar-proslosti-1017125>, pristupljeno 21.04.2021.

⁹⁷ <http://future-expansion.com/Essays/MiamiRematch>, pristupljeno 18.04.2021.